

Elmarasztalni és elhalasztani

Az EU diszkurzív stratégiái
az 1998-as és 1999-es országjelentésekben*

Kovács Melinda

Bevezetés

Ebben a tanulmányban az Európai Unió (EU) azon országjelentéseit vizsgálom, amelyek az EU csatlakozási folyamatában a kérdőívre válaszoló országokról készültek.¹ Célom, hogy diszkurzív stratégiák azonosítása révén értelmezsem az EU vonakodását. Elemzésem a diskurzus elemeit és stratégiáit hozza felszínre. Ezen elemek egymás kontextusai és hivatkozási pontjai, együttesen hoznak létre jelentéseket – ebben az esetben azt, miként viszonyul az EU a jelentkezőkhöz, illetve hogy mit is jelent kelet-európai jelentkezőnek lenni.² Ez az elemzés arra is rávilágít, hogy az 1997-es bizottsági véleményekkel kezdődő interakció hogyan fejlődött. Diskurzuselemzésem, amely részben Ginzburg (1989) evidenciaparadigmájából merít, azt fedi fel, hogy az EU hogyan látja ezeket a kelet-európai jelentkezőket (alsóbbrendűként), és hogy milyen szándékai vannak velük kapcsolatban (elhalasztani a felvételüket).³

Az 1998-as és 1999-es országvélemények elemzésének a hátterét az EU keleti bővítése körüli diskurzusról szóló írások jelentik. Böröcz József úgy találta, hogy mivel az EU inkább Magyarországról, mintsem Magyarországgal kommunikál, megsemmisíti azt a szubjektumot, amelyet Magyarország az EU felé irányuló kommunikációjában hoz létre (Böröcz 2000). A leírás tárgyaként szereplő entitástól megtagadni szubjektum voltát, ez igencsak hasonlít ahhoz a koloniális stratégiához, amelyet Said diagnosztizált az „Orientalizmus”-ban (Said 1979). A gyarmatosító hatalmak a gyarmatokról és népeikről leírásokat készítettek, és helyettük beszéltek: az őslakosok nem hozhattak létre narratívákat magukról és országukról, mert ezeket a gyarmatosítók készítették el. Mivel a Magyarország és az EU között zajló kommunikáció (melynek során megszületett az EU-kérdőívre a magyar válasz)

* A fordítás elkészítésében nyújtott segítségéért köszönetet szeretnék mondani Kovács Lídiának.

1 Ezek az országok: Bulgária, a Cseh Köztársaság, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia.

2 Ennek a jelentésnek nincs alternatívája, mivel egy hierarchia kényszeríti ki egy sajátos kontextusban.

3 Az „evidencial paradigm”-ról lásd Ginzburg (1989).

és az 1997-es EU-országvélemény egyaránt koloniális interakcióra emlékeztet, felmerül a kérdés, hogy ez csak erre az egy csatornára (Magyarország–EU) jellemző-e, vagy pedig az EU minden kommunikációját jellemzi minden kelet-európai jelentkezővel kapcsolatban.

Elemzésem azt mutatja meg, hogy az EU diskurzusa hogyan hoz létre és tart fenn egy olyan dinamikát, amely hasonlít a gyarmatosítóknak a gyarmatosított népekről való percepciójára. Állításom nem az, hogy az EU gyarmatosítónak látja magát. Azt sem állítom, hogy az EU tudatosan használná a gyarmati diskurzus eszközeit. Az EU-nak nem szándéka, hogy a kelet-európai országokról gyarmati ontológiát hozzon létre, mint ahogy a szó 15–19. századi értelmében gyarmatosítani sem akarja őket. Noha vannak hasonlóságok a gyarmati törekvések és az EU keleti bővítése között, a kettő nem ugyanaz, mivel az EU olyan országokkal tárgyal, akik maguk kérték felvételüket. S bár vannak analógiák a két folyamat között, a kettő mégsem ugyanaz. Az a percepció azonban, amit a diskurzuselemzés a kelet-európai jelentkezőkkel kapcsolatban felfed, igen közel áll ahhoz, ahogyan a gyarmati közigazgatás szemlélte a keleti, déli népeket. A percepciók megjelenítik és megerősítik a hatalmi dinamikákat. A tisztviselőknek a leigázott népekről való percepciója nem kevesebb, mint egy ontológia létrehozása. A keletiek olyanokká lesznek, amilyenekként a gyarmati közigazgatás lát(tat)ja őket.⁴

Annak érdekében, hogy a gyarmati percepcióval való analógia jelentőségét alátámasszam, áttekintem a gyarmati helyzet vonásait, és csak ezután térek rá annak a diszkurzív stratégiának a bemutatására, amely révén az EU a kelet-európaiakat mint alsóbbrendűeket látta. Végül pedig áttekintem azt a diszkurzív stratégiát, amely következménye a keleti alsóbbrendűségekre épülő 'elmarasztaló' stratégiának: a jelentkezők felvételének elhalasztását.

Koloniális percepció

Ahhoz, hogy megértsük az EU-országjelentések diskurzusának rendszerét, tekintetbe kell vennünk a pályázó országok és az EU közötti viszony némely birodalmi alapjellegzetességét. Ezen vonások azonosításában Edward Said munkájára támaszkodom. Said a diszkurzív praxis egy teljes területét dokumentálja, amelynek éppúgy van saját tudományos diszciplínája, mint közigazgatása és szellemi kerete. Számomra különösen azok a vonások érdekesek, amelyek a legjobban jellemzik a gyarmatosítói helyzetben a percepciót: ontológiák létrehozása, a beszéd és a nyelv kérdései, a korábban létrejött koncepciók visszatérése, a percepció irányultsága, a normalitás és a másság dichotómiája, valamint az öslakosok értetlenségének kérdései. Ezek a vonások mind megjelennek az EU-nak a kelet-európai jelentkezőkről alkotott diskurzusában.

A koloniális viszony beszélő alanya a Teremtő pózát veszi fel. Olyan tudást te-

⁴ Az EU-bővítés kontextusában ez azt a kérdést veti fel, hogy vajon a jelentkezők ugyanabban a keretben látják-e magukat, mint amit az EU létrehozott. A Magyarországra vonatkozó munkámban azt találtam, hogy ebben az esetben ez így van (lásd Kovács 2001).

remt a gyarmatokról, amely megerősíti hatalmi pozícióját. Said szerint a Keletről való tudás bizonyos értelemben létre is hozza magát a Keletet, mert hatalmi és erőpozícióból származik (Said 1979: 40). Ez a teremtés kihangsúlyozza a kulturális és erőbeli különbségeket: a gyarmatosítók erősek, és ezért kultúrájuk annyival felsőbbrendűként és erősebbként jelenik meg, hogy képes „kitalálni” a másik kultúrát és azt alsóbbrendűként konstruálni. Noha része egy ontologikus manőver, a gyarmatosítás nem áll meg a megismerésen keresztül elérhető dominanciánál, hanem elmegy egészen az explicit ellenőrzésig (Said 1979: 36).⁵ Az EU erőfeszítése, hogy információt szerezzen a kelet-európai jelentkezőkről a kérdőíveken keresztül, megmutatja, milyen keretbe kellene a jelentkező országoknak beleilleniük. Ez persze nem az ő valóságuk kifejeződése, hanem inkább egy önálló konstrukció és egy sajátosan teljes világ.⁶ Az EU úgy tudakozódik a jelentkezőkről, hogy közben a saját hivatkozási pontjait használja a valóság felfedéséhez, és ezáltal teszi a jelentkezőket kezelhetővé.

A gyarmatosítók a gyarmatosítottak helyett beszélnek. A nyelv kisajátítása nem más, mint a fent leírt ontológiai manőver folytatása vagy kiterjesztése: a gyarmati hatalom meghatározza és ezáltal hívja életre mindazt, amik a gyarmatosítottak lehetnek; és mivel „ismeri” őket ilyen értelemben, természetesen beszél is helyettük, feleslegessé téve az ő beszédüket. De még ha beszélnének is a gyarmatosított népek, nyelvhasználatuk nem volna több, mint a hatalmi hierarchia felesleges újbóli kijelentése (Said 1979: 34–35). A jelentkezők által kitöltendő kérdőívekben fellelhetők a nyelv kisajátításának nyomai, s ugyanerről árulkodik az is, ahogy a Bizottság véleményeiben rendre figyelmen kívül hagyja azt a kommunikációt, amire elvben az országvélemények válaszolni voltak hivatottak.⁷

A gyarmatosítók és a gyarmatosítottak találkozásában a gyarmatosítók előzetes fogalmi képezik a percepciók alapját. Said, amikor a Kelethez való „textuális hozzáállás”-ról beszél, rámutat, hogy a megtekintendő helyről korábban létező narratívák mindig vonzóbbak a gyarmatosítók számára, mint a valóság. A korábbi narratívák határozzák meg a tapasztalatot.⁸ Az EU szövegeinek kettős szerepük lehet ebben a dinamikában: egyszerre szolgálnak ilyen narratívák létrehozására, valamint működnek mint a találkozásokot követő beszámolók. Amennyiben ez utóbbi szerepüket töltik be, az EU-nak a kelet-európai jelentkezőkkel kapcsolatos tapasztalatait strukturáló narratívák elemei lehetnek a kelet-Európáról szóló nagyobb

5 Az angol szövegben az idézet a következő: „knowledge of subject races or Orientals is what makes their management easy and profitable; knowledge gives power, more power requires more knowledge, and so on in an increasingly profitable dialectic of information and control”.

6 Ezzel kapcsolatban I. különösen is a Böröcz (2000)-ben a mezőgazdasági termelésre vonatkozó részeket.

7 Lásd Böröcz (2000), valamint Kovács és Kabachnik írását a Bizottság véleményeiről jelen számban.

8 Arról, hogy – igen hasonló módon – a 19. sz.-i európai utazók hogyan számítottak arra, hogy egy képzeletbeli helyet találjanak majd, lásd Mitchell (1991).

9 Kelet-Európa szimbolikus földrajzáról I. Wolff (1994). Arról, hogy az EU hogyan épít évszázados sztereotípiákra, I. Kovács és Kabachnik írását ugyane számban.

diskurzusnak, amely századok óta hangoztatja a régió elmaradottságát, és amelyre a Bizottság országvéleményei bizonyítottan támaszkodnak.⁹

A gyarmati percepció sem nem interaktív, sem nem kétirányú folyamat: a gyarmatosítók azt is ellenőrzik és korlátozzák, hogy a gyarmatosított népek hogyan lássák őket. Az olyan gyarmati hatalmak pl., mint Nagy-Britannia, 55 éves korukban nyugdíjazták gyarmati tisztviselőiket (Said 1979: 42), ezért a gyarmatosítottak nem láthattak idős és beteges gyarmatosítókat, hanem csak erejük teljében lévő tisztviselőket. A dominancia képét tükrözte a gyarmatosítók fizikai állapota. Ez volt az egyetlen kép, amit a gyarmatosítottaknak szabad volt látniuk. A nyugati szubjektumnak csupán egy idealizált változatával kerültek kapcsolatba, ami elrejtette az emberi lét egyes lényeges területeit. A nyugati szubjektum idealizált és nem valós változata azért releváns az EU bővítésének az elemzésében, mert – amint az alábbi elemzés ezt kimutatja – ez jelenik majd meg mint hivatkozási pont a kelet-európai jelentkezők megítélésénél.

Noha a nyugati szubjektum a gyarmati helyzetben erősen idealizált volt, mégis mint normálisat jelenítették meg. A nyugati szubjektum mint normalitás arra szolgált, hogy dichotomikusan elváljon a keleti szubjektumtól, ami a „másság” fogalmát jelenítette meg. A különbség hangsúlyozása egy hierarchikus elrendezés része volt, amelyben a „más” az „abnormális” és „alacsonyabb rendű” szinonimájaként működött. Ez a dichotómia közösen hat azzal, amelyet Wolff diagnosztizált.¹⁰ Az alábbi elemzésben ezek a diszkurzív manőverek akkor válnak majd jelentőssé, amikor elemzem az arra utaló jeleket, hogy a kelet-európai jelentkezőket is egy idealizált nyugati szubjektumhoz, nem pedig az EU tagjainak átlagához vagy összességéhez hasonlítják. A későbbi országjelentések egy idealizált képet alakítanak ki az EU-tagokról. Ez az egyetlen EU-kép, amelyet az EU a jelentkezők elé tár.

A gyarmati helyzet végső eleme, amelyet jelentősnek tartok az EU és a jelentkezők közötti interakció tárgyalásakor, a gyarmatosítók azon meggyőződése, hogy amennyiben a gyarmatosítottak nem fogadják el a gyarmatosítók igazságait, úgy az az előbbieket degeneráltságának a jele. Ahogy Said megfogalmazta, az orientalisták viszonylag sikertelenül alkalmazták igazságaikat az értetlen bennszülöttekre, akikről ebből – éppen értetlenségük okán – lehetett tudni, hogy degeneráltak (Said 1979: 52). Azok az igazságok, amelyekre a gyarmatosítók jutnak, felfedezésre és tudásra való törekvéseikből származnak, amik viszont dominanciára vezetnek. Az öslakosok alsóbbrendűségét az a jelenség hivatott bebizonyítani, hogy nem értik a gyarmatosítók narratíváit. Az EU dokumentumaiban hirdeti igazságait; először is az országvéleményekben, aztán pedig a későbbi országjelentésekben. Narratíváit el kell fogadniuk a keleti öslakosoknak. A jelentkezők elbírálása úgy történik, mintha ők maguktól nem lennének képesek arra, hogy megítéljék, micsodák is valójában, és mivé lenniük, hogy elfogadhatóvá váljanak az EU számára.

A gyarmati helyzet azon vonásai, amelyeket itt bemutattam, nyomokban az EU és a keleti jelentkezők interakcióiban is megjelennek különböző pontokon. A jelentések alábbi elemzése azt mutatja be, hogy a gyarmati percepció nyomai miként

10 Arról, hogy a „keleti” és az „alsóbbrendű” hogyan szinonimák, l. Wolff (1994) és Böröcz (2000).

állnak össze két diszkurzív stratégiává. Ezek: a jelentkezők 'elmarasztalása' és felvételük 'elhalasztása'.

Elemzésemhez az 1998-as és 1999-es országjelentések angol nyelvű on-line verzióját használtam, amelyek 1998. november 4-én, illetve 1999. október 13-án jelentek meg.¹¹ Minden jelentésben a B. rész 1. fejezetét elemzem, amelynek címe: „Politikai kritériumok”. Azért választottam e szakaszokat, mert ezek képezték vizsgálódásaink tárgyát a kutatásból született másik írásban is, amely a Bizottság országvéleményeiről szól, és mert ezek a szakaszok reprezentálják az EU diskurzusának egészét. A jelentésekre való utalásaimban az évszámok és országnevek kombinációját használom.

Elmarasztalás

Ennek a diszkurzív stratégiának az elemei a gyarmati percepció másolásának az eszközei: a jelentések diszkurzív világában ezek hozzák létre a kelet-európai jelentkezők alsóbbrendűségét. E diszkurzív eszközök három előfordulási formája az 'orientalizmus', a 'romák' kezelése, valamint a 'hiányok' emlegetése. Az 'orientalizmus' a keleti jelentkezőket mint egzotikus másokat mutatja be, a 'romákat' a jelentések mint esszencializált kisebbséget kezelik, akiknek a jelenléte miatt a jelentkező országok folklorikus régió (ami Wolff szerint a kelet-Európáról kialakult nyugati kép egyik fontos eleme), a 'hiány' diskurzuselem pedig azt részletezi, mi-
ben hogyan szűkölködnek a jelentkezők (Wolff 1994).

Orientalizmus

Ezzel a kifejezéssel azt a mindent átható diskurzusmódot jelölöm, amely megjelenési formáiban a kelet-európai jelentkezőket mint az egzotikus másság hordozóit konstruálja. Ez a gyarmati interakciók sajátja, és az EU jelentéseiben a közönség és redundancia problematikája, a vendégsvak esetei s a korrupcióra való utalások tartoznak ebbe a jelenségkörbe.

Mindegyik jelentés problematizálja a közönséget. Nem világos, kinek szánták őket. Katalógizáló technikáikban a gyarmati Indiáról készített 19. századi brit szövegekre emlékeztetnek. Nem a jelentkezőkhöz szólnak.¹² Ráadásul az olyan szakaszok, mint például „A közelmúlt eseményei”, teljesen redundánsak – a jelentkező országok lakossága ismeri a bennük található információt.¹³ Mivel azonban a jelentések válaszok a jelentkezők felvételi kérelmére, elvileg elvárhatnánk, hogy a

¹¹ Az angol nyelvű verziók jelentik továbbra is hivatkozási alapomat, lévén hogy jelen cikk egy angol nyelvű munka fordítása. A szövegeket 2000. november 11-én értem el azokon a címeken, amelyeket a hivatkozott irodalom után sorolok fel.

¹² Arról, hogy az EU nem hajlandó a jelentkezőhöz intézni szövegét, I. Böröcz (2000).

¹³ Itt nem használok egyes jelentéseket példaként, hiszen mind a húsz tartalmaz ilyen típusú szakaszokat.

jelentkezőkhöz szóljanak. A kommunikáció iránya nem világos, ha csak felszínesen vizsgálom. Az orientalista keret részeként az ilyen kommunikáció a hatalom kinyilatkoztatása, ezért egyszerre szól keletiekhez és nyugatiakhoz.

Az orientalista diskurzuselem következő része a pályázó állam nyelvéből való vendégiszavak használata. A Bizottság országvéleményeiben található diszkurzív stratégia folytatásaként – amelyben a kétnyelvűség már használatos volt mint egzotizáló művelet, s amely a különbséget az alsóbbrendűséggel tette egyenlővé – az országjelentések némelyike tartalmaz szavakat azon országok nyelvein, amelyekről szól. A „jóindulatú olvasat” ebben az esetben az lehetne, hogy az EU még csak tanul ezekről az országokról, és ezért használja új információit a jelentésekben. Ez azonban azért nem állja meg a helyét, mert a diskurzusnak számos más olyan eleme van, amely tanúsítja az EU vonakodását, amikor a jelentkezők felvételéről van szó. A jelentkezők távoltartására irányuló törekvéssel nem összeegyeztethető semmiféle olyan igazi érdeklődés ezen országok valósága iránt, amely megkövetelné, hogy egyenlő félnek tekintsek őket. Az a fajta tudás, amelyet az orientalizmus keretén belül keresnek, hierarchiára épül, és a dominancia eszköze. Az orientalista tudás nem törekszik arra, hogy a másikat annak szempontjai szerint értelmezze, vagy hogy a másikat egyenlőként kezelje. Ezek a Geertz-féle leírás céljai, amelynek eredménye az, hogy „még egy országról hallottunk” (Geertz 1973). Mivel az ilyen típusú tudás egalitarianizmusa hiányzik az EU diskurzusából, kénytelen vagyok elutasítani a jóindulatú olvasatot.

A vendégiszavak használatára leggyakoribb példa a különböző országok parlamentjének a neve: az Észtország 98 és az Észtország 99 egyaránt eredetiben említi a Riigikogut, a parlament neve a Lettország 98-ban mint Saeima szerepel, a Litvánia 98-ban mint Seimas, a Lengyelország 98-ban pedig mint Sejm. A többi nem angol szó a Lengyelország 98-ban közigazgatási egységekre vonatkozik: az önkormányzati egységek regionális, megyei és települési szinteken Voivodships, Poviats, Gminas megnevezésekkel szerepelnek.¹⁴ A Bulgária 99-ben szerepelnek új közigazgatási régiók oblasti néven. A Magyarország 98-ban a magyar betűszó, a FIDESZ, szerepel a választásokon nyertes párt (pontatlan) megnevezéseként. Semmi utalás nincs arra, hogy ezek a szavak – pártok, közigazgatási egységek és parlamentek nevei – miért volnának különösen érdekesek ezen eredeti formájukban. Mivel használatuk mindenféle magyarázat nélkül fordul elő, ez hozzájárul ahhoz a következetlenséghez, amely általános az EU diskurzusában, és amelyet később tárgyalok.

A korrupció kérdése akkor jelenik meg az orientalista diskurzus részeként, amikor mint a másság vonása szerepel a jelentésekben az ún. „Catch-Up Facility” tárgyalásakor.¹⁵ A „Catch-Up Facility” olyan program, amelynek keretében az EU Bulgáriának, Lettországnak, Litvániának, Romániának és Szlovákiának pénzügyi támogatást nyújt azért, hogy „egyes területeken” fel tudjanak készülni a felvéte-

¹⁴ Azt a helyesírást idézem, amelyet az EU által előállított angol nyelvű on-line dokumentumok tartalmaznak.

¹⁵ A korrupciót azonban tárgyalom az ‘új elemek’ kategóriájában is. Ennek az az oka, hogy a diskurzusnak ugyanaz az eleme esetenként több jelentéssel is bír, és ilyen esetekben az elemeket mind egyik jelentésmozzanattal kapcsolatban tárgyalom, hogy így vissza tudjam adni a diskurzus gazdagságát.

lükre. A jelentésekből azonban nem válik világossá, hogy melyek ezek a területek. Az egyetlen témakör, amelyben ezt a felzárkóztató programot említik, a korrupció elleni harc. Bulgária, Lettország, Litvánia és Szlovákia esetében az 1998-as jelentések említik meg a segítséget, amelyet az EU nyújtott, és az intézkedéseket, amelyeket ezek a jelentkezők hoztak helyzetük javítása érdekében. A Romániáról szóló jelentések egyáltalán nem említik meg ezt a programot, és a szöveg egésze nem magyarázza meg, hogy miért nem.¹⁶

Annak, hogy az EU finanszírozza a jelentkező országokban lévő korrupcióellenes programot, különleges jelentősége van. Tagadhatatlan, hogy a korrupció súlyos gond, és hogy intézkedésekre van szükség. Ez azonban egyáltalán nem csak a kelet-európai országok sajátossága, mivel a korrupció nem kizárólag ezekre az országokra jellemző. Jelen van világszerte – még az EU-ban is, ahol egy korrupciós botrány épp a Bizottság leváltását eredményezte a második országjelentés megjelenésének évében. Mégis van egy bizonyos szimbolikus logika abban, hogy kulcsfontosságú területként kerül említésre: a korrupció nagyon ismerős szófordulat, aminek a jelenlététől alsóbbrendűek és egzotikusak lesznek a jelentkező országok. A keleti alantaska (az idealizált nyugati szubjektum ellentéte) könnyen értelmezhető korruptként, ugyanis az idealizált nyugati szubjektum „másika”, póténje teremtődik meg a keleti jelentkezőkben. Annak ellenére, hogy a kelet-európai jelentkezők esetében a Kelet nem az orientalisták Keletjét jelenti, ahogy azt Said leírta, hanem sokkal inkább a Wolff-féle kvantitatív másságot, a nyugati szubjektum semmivel sem valószínűbb az utóbbi helyzetben, mint az előbbiben. Így az EU fenyegetve van a jelentkezők felvételének pusztán lehetőségétől is: ha ugyanis beengedik őket, a nyugati szubjektum negatív identitáskategóriáját nem lehet többé fenntartani, legalább is annak korábbi formájában nem.

Az EU diskurzusa redundanciát használ, nincs egyértelmű közönsége, esetenként a leírt országok nyelvén használ szavakat, és a korrupcióra koncentrálnak. Mindezek által a kelet-európai jelentkezőknek egy olyan konstrukcióját állítja elő, mely szerint a jelentkezők teljesen mások, mint az EU. A jelentkezők „egzotikus” vonásai arra utalnak, hogy alacsonyabb rendűek, mint az a szubjektum, amiként az EU magát megjeleníti. Ez a szubjektum nem az EU-tagországok sokszínű összessége, hanem egy monolitikus, idealizált nyugati szubjektum. Ezzel szemben a kelet-európai jelentkezőket az EU diskurzusának ezen vonásai úgy jelenítik meg, mint akik egy gyökeresen különböző régiót alkotnak, ahol a legalapvetőbb politikai intézményekre furcsa szavakat használnak, ahol az átláthatóság kívánatos normái nem érvényesek, mivel öshonos a korrupció, aminek semmi köze az EU-hoz vagy annak polgáraihoz. Mivel ez az EU-tól teljesen különböző világ, elfogadható, hogy róla, nem pedig hozzá szóló szövegeket konstruáljanak. A kelet-európai „másik” létrehozása aztán még egy lépéssel tovább megy majd azokban az esetekben, amikor a romákról esik szó.

A romák

¹⁶ Ez azonban lehetne az alábbiakban tárgyalt Románia-specifikus nyelvezet része.

A másik megalkotásának legnyilvánvalóbb művelete a romák kezelése a jelentésekben. Az is amelletől szól, hogy ezt a diskurzuselemet külön tárgyaljam, mert olyan entitással, etnikai csoporttal foglalkozik, amelyről a jelentkező országok is bőven alkotnak diskurzusokat, szemben az orientalizmus diskurzuselem más részeiben szereplő tételekkel.

Az 1998-as és 1999-es országjelentések állandóan visszatérő eleme a romákra vonatkozó szóhasználat, ami világos és következetes. Az eredeti országvéleményekben nem ez volt a helyzet, azokra inkább a következetlenség volt a jellemző.¹⁷ Az országjelentésekben csak a „roma” szó használatos, szinonimák és zárójeles magyarázatok nélkül. Az EU az összes jelentésben ugyanazt a nyelvezetet használja. Nemcsak a kisebbségi jogok váltak diszkurzív módon a demokratikus politika lakmuspapírjává a jelentkező országok esetében, hanem a romák is prototipikus kisebbséggé esszencializálódtak, és olyan csoportként mutatják be őket, amelynek, noha több országban jelen vannak, mégis csak egyetlen identitása van mindegyikben.¹⁸

A romákat mint esszencializált kisebbséget kezelni azért is problémás lehet, mert ugyanez a csoport nyugat-Európában is olyan bánásmódban részesül, amit könnyű elfogadhatatlannak minősíteni. Azonban a szinekdoché, amely révén a romák *A kisebbség* a jelentkező országokban (miután az EU már végrehajtott egy szinekdoché műveletet, amikor a demokratikus politika megítélésében az intézményekről a kisebbségi kérdésekre váltott) az EU olyan eszköze, amelynek segítségével a romákkal kapcsolatos saját félelmeit, valamint a saját kisebbségének rendezetlen helyzete feletti aggodalmait valaki másra vetíti ki. Ez egy foucault-i hatalomki nyilvánítás: az EU hallgat a saját kisebbségei helyzetéről, míg a jelentkező országokét kritizálja, és ezáltal hatalmi pozíciót hoz létre saját maga számára. Az EU-nak lehetősége van arra, hogy a romákat meghatározatlan fenyegetésként láttassa, miközben aggodalmakat fogalmaz meg velük kapcsolatban anélkül, hogy elítélné őket. A romák legalább kétszeres vonatkoztatási szerepet töltenek be: ők képviselik az elmaradottság, valamint a folklorikuság párhuzamos fenyegetéseit. Beleillenek a folklorikus népekről kialakult sztereotípiákba, és az EU rájuk bukkan több jelentkező országban is – ezáltal jelezve, hogy a jelentkező országok, amelyekben a folklor (mint a múlt biztos jele) még megtalálható, elmaradottak és archaikusak.

A romák említése alkalmat ad az EU-nak, hogy felhívja a jelentkezők figyelmét – már amennyiben egyáltalán hozzájuk szólnak az országjelentések –: nem tettek eleget ezért a csoportért. A Bulgária 98-ban a roma kisebbség úgy szerepel, mint amelynek javult ugyan a helyzete, de nem eléggé. Az általános értékelés is az elégtelen fejlődés keretében fogalmazódik meg. A Bulgária 99-ben a romák a prototipikus kisebbség, és helyzetük bemutatása jól példázza a jelentések teljes diszkurzív világát: noha Bulgária elkötelezte magát a romák helyzetének javítása mellett, most konkrét törvényhozásra van szükség.

A jelentésekben a romákról szóló szakaszokat következetlenség is terheli: az

17 Lásd Kovács és Kabachnik írását ebben a válogatásban.

18 A többi nemzeti kisebbséget, amelynek tagjai több jelentkező országban is jelen vannak (pl. az oroszok), a szövegek nem így kezelik.

emberi jogokól és kisebbségekről szóló szakasz lezárása a Cseh Köztársaság 98-ban úgy fogalmaz, hogy a romák számára kidolgozott program biztató, noha további munkára lesz szükség. Ez ellentmond annak a felsorolásnak, hogy mi minden hiányzik. Ugyanez ellentétben áll Bulgária bemutatásával is, ahol a hangvétel mindannak ellenére kritikus, amit már eddig megtettek. A Cseh Köztársaság esetében a hangvétel optimista mindannak ellenére, ami hiányzik. Majd pedig a Cseh Köztársaság 99-ben az Ústí nad Labem-beli fal központi helyen szerepel a jelentésben. Viszont a fal leírását közvetlenül az a kijelentés követi, hogy a kormány 1997-es programja, amely a romák helyzetének javítását célzó intézkedéseket fogalmaz meg, jobbra teljesült.¹⁹ Ez a kijelentés ellentmond a megelőző három bekezdésnek, amelyek arról szólnak, hogy mi hiányzik és mi rossz.

A Magyarország 98-ban az általános értékelést tartalmazó szakaszban található egy rövid emlékeztető, hogy javítani kell a romák helyzetén. Itt legalább egy országnál következetes ugyanannak a témának a tárgyalása különböző időpontokban: a Magyarország 99-ben a romák helyzetét annak felsorolása írja le, hogy mi minden javult, milyen programok léteznek, aztán azzal az ítélettel zárul a szakasz, hogy noha történtek erőfeszítések, a romák helyzete továbbra is nagyon nehéz. Anélkül, hogy ennek az állításnak az igazságát megkérdőjelezném, meg kívánom jegyezni, hogy a diszkurzív technika a javulások elismerése, majd pedig elégtelennek nyilvánítása.

A Románia 99-ben a kisebbségek tárgyalásában a romák segítségét célzó pozitív diszkriminációs programok csak azután kerülnek említésre, hogy a csoportot érő számos hátrány felsorolásra került és negatív alaphangot teremtett. A jelentés végén az összefoglaló értékelés azt írja elő, hogy a romákkal kapcsolatos attitűdöknek meg kell változniuk. A normatív állítással nincsen semmi baj. Ha azonban a felvétel feltétele a mentális térképek szociokulturális változása, akkor az meghatározhatatlan ideig elhalasztódik. Ez a művelet az 'elhalasztó' stratégia része lehet. Azért döntöttem úgy, hogy mégis az 'elmarasztaló' stratégia részeként tárgyalom a romák kezelését az EU jelentéseiben, mert ez a művelet a jelentkezők alsóbbrendűségét nyilvánítja ki azáltal, hogy egyrészt rávilágít, milyen elmaradott a kelet-európai államok kisebbségi politikája, másrészt felfedi az EU-nak azt a prekoncepcióját, hogy kelet-Európában vannak kisebbségi problémák. Ez utóbbi igaz. Azonban, mint az EU előre jóváhagyott narratívája, arra is utal, hogy nyugat-Európában nincsenek kisebbségi problémák – amely állítás teljesen abszurd a hírek mindennapi tanúsága szerint. Viszont ugyanez a manőver nyugat-Európát civilizáltabbnak láttatja kelet-Európánál, és igazolja felsőbbrendű pozícióját.

Hiány

Ez a diskurzuselem már az 1997-es országvéleményekben is kivételesen erős volt.²⁰ A későbbi országjelentésekben kvalitatív különbségek csak ritkán kerülnek emlí-

19 Az angol szöveg szó szerint ezen a helyen: „the Government action plan of October 1997 detailing measures to improve the situation of the Roma has mostly been fulfilled”.

20 Lásd Kovács és Kabachnik írását ebben a számban.

tésre. A hiány leggyakrabban előforduló esetei kvantitatív különbségek. Ez összhangban van az elhalasztás szimbolikus logikájával, amelyet a diskurzus többi eleme fejez ki, és egyúttal hozzájárul az 'elmarasztaló' diszkurzív stratégiához is.

A hiány esetei a jelentésekben a következők: a Bulgária 98-ban a bíróságokból hiányzik a személyzet, a tapasztalat és a függetlenség. A törvényi kereteken is javítani kell. Ennek a jelentésnek még a záró értékelő szakasza is elégtelen haladásról szól. A Cseh Köztársaság 99-ben szerepel egy kvalitatív különbségre épülő hiány: a jelentés írásának idején nincs Legfelső Közigazgatási Bíróság. Ugyanebben a jelentésben szerepelnek még az idealizált nyugati szubjektumtól való kvantitatív eltérésre utaló hiányok is: az igazságszolgáltatás nem fejlődött eléggé, kevés a jogi szakértő, a szervezett bűnözést még mindig nem sikerült visszaszorítani, s a korrupció inkább növekszik, mint csökken. A Lettország 98-ban a hiány kvantitatív különbségen alapul: a végrehajtó és a bírói hatalom reformja nem bizonyult kielégítőnek. A Litvánia 98-ban kvalitatív hiányok is vannak: nincs köztisztviselői törvény. Ellenben 1999-re már kvantitatív hiányban szenved Litvánia: a korrupció elleni harc erőfeszítései nem voltak elegendők, többre lenne szükség. A Szlovákia 99-ben az igazságszolgáltatásban – ami a leggyakrabban említett terület a 'hiány' diskurzuselemben – kvantitatív különbségeket és hiányt diagnosztizálnak, akár csak a közigazgatási reformok területén és a korrupcióellenes intézkedések körében. Noha volt fejlődés ezeken a területeken, az nem elégséges, s ezért további elvárásokat fogalmaznak meg. A Szlovénia 98-ban a legnagyobb hiány a sebesség: lassú a törvényhozási folyamat, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás. A legutóbbi egy igen szokatlan panaszra ad okot: az igazságszolgáltatás túl lassú, mert túl sok az emberi jogi garancia.

Annak, hogy az 1998-as és az 1999-es országjelentésekben kevésbé szembeötlő a 'hiány' diskurzuselem, mint az 1997-es országvéleményekben, az lehet az oka, hogy a jelentésekben más diskurzuselemek veszik át az 'elmarasztalás' funkcióját. Hogy a hiány mégis fontos eleme az EU diskurzusának az 1998–99-es jelentésekben is, arról tanúskodik, hogy az EU-nak továbbra is fontos törekvése a kelet-európai országokat alacsonyabb rendűeknek bemutatni. A hiány kihangsúlyozása sajátos esete annak, hogy az EU hogyan beszél a jelentkezők helyett olyan módokon, amelyek emlékeztetnek a gyarmatosításra. Ha a jelentkezők saját jogukon beszélhetnének – ami egyértelműen nem fog megtörténni, hiszen a helyzet az, hogy az EU ír jelentéseket róluk –, vagy ha legalább olyan szövegek születnének, amelyek tükrözik a jelentkezők szempontjait, akkor azok esetleg inkább arra összpontosítanának, hogy mi a közös a jelentkezőkben és az EU-tagokban. A hiány csak egy olyan diskurzusban uralkodó elem, amely teljes egészében a keleti alsóbbrendűség fogalmán alapul.

Összefoglalásként elmondható, hogy az EU olyan orientalista diskurzust használ a jelentkezőkről, amely egzotikusként konstruálja meg őket a kétnyelvűség és a korrupcióra való összpontosítás eszközeivel, valamint redundanciáin keresztül figyelmen kívül hagyja magukat a jelentkezőket. A kelet-európai romák említése a jelentkező országokat elmaradottnak és folklorikusnak láttatja, míg a romákat esszencializálja. A 'hiány' diskurzuselem úgy mutatja be a jelentkezőket, mint akik nem tudnak megfelelni annak a mércének vagy ideálnak, amelyet az EU mint egy-

séges homogén entitás implicit módon képvisel. Ezek a diszkurzív manőverek együttesen elmarasztalják a kelet-európai jelentkezőket. Az EU ontológiája olyan hierarchiára támaszkodik, amelyben saját magát felsőbbrendűként, a kelet-európai jelentkezőket pedig alsóbbrendűként konstruálja. Mivel ezen az 'elmarasztalás'-on keresztül jelennek meg a kelet-európai országok, logikus, hogy az EU vonakodik felvenni őket, aminek következtében a diskurzus másik stratégiája az 'elhalasztás'.

Elhalasztás

Az ebbe a csoportba tartozó diskurzuselemek a halasztás eszközei. Ide tartozik a 'majd meglátjuk' típusú nyelvezet, az 'új elemek' bevezetése az elvárások közé, és a szövegek belső ellentmondásai, amelyek csak akkor nyernek értelmet, ha az értekelő ismeri a 'láthatatlan menetrend'-et.

Majd meglátjuk

Ezt a kifejezést azon esetek megjelölésére használom, amelyekben az EU jelentései elismerik, hogy egy bizonyos országban zajlottak reformok, de azt állítják, hogy nem telt még el elég idő ahhoz, hogy azok hatékonyságát meg lehessen ítélni. Ennek a stratégiának az értelmezésében kulcsfontosságú az a felfedezés, hogy a 'majd meglátjuk' nyelvezet használata nem az eltelt idő függvénye.

A Bulgária 99-ben a reformok úgy kerülnek említésre, mint amelyek még nincsenek elég régóta érvényben ahhoz, hogy az EU hatóságai nyilatkozhassanak róluk – ami az EU-nak a Bulgáriáról kialakított képét tükrözi. Egyetlen év egyes országok esetében nem elegendő ahhoz, hogy a reformok hatékonyságát meg lehessen ítélni, mások esetében pedig az. Noha elég elfogadható azt állítani, hogy nagyszabású reformoknak egyetlen év alatt nem fedezhető fel a hatásuk, az a tény, hogy néhány országban – és a róluk szóló jelentésekben – ez a hatás mégis látszik, arra utal, hogy lehetnek egyes előre eldöntött irányultságok, amelyek hatnak a jelentkezők különböző megítélésére.²¹

Hasonlóképpen, az Észtország 98-ban a korrupció tárgyalása a helyzet javulásáról számol be, míg továbbra sem világos, hogy az eddigi intézkedéseknek volt-e pozitív hatásuk.²² Mivel Észtország azon országok csoportjába tartozik, amelyekkel való tárgyalásaiban az EU kedvezően tekintett jelentkezőkre, és ezért a bővítés várható első körébe sorolta őket, nincs arról szó, hogy a 'majd meglátjuk' nyelvezet csak a jelentkezési és felvételi folyamatban lemaradozó országok esetében használatos. A szintén elsőkörös Magyarország 98-as jelentésében is előfordul a 'majd meglátjuk' típusú nyelvezet. Az is lehetséges, hogy erre azért van szükség,

21 A reformok egyenlőtlen kezelése bizonyos mértékben hasonlít ahhoz az a priori érveléshez, amelynek a leírásáról I. Böröcz (2001).

22 Itt a második rész angol eredetije: „It is not clear yet whether the measures taken until now have had a positive impact”.

hogy az elsőkörös országokat várakoztassák: ha nem volna a 'majd meglátjuk' körébe tartozó várakozási idő, nem volna mivel igazolni, hogy miért nem veszik fel ezeket az országokat azonnal. Azonban e nyelvezet előfordul azon országok jelentéseiben is, amelyek nem számíthatnak az első körben a csatlakozásra: a Lettország 98, a Lettország 99, a Litvánia 98 mind tartalmazzák.

A fent ismertetett stratégia ellenkezője is előfordul: vannak esetek, amikor egy-egy jelentés általános hangvételéből arra lehetne számítani, hogy előfordul bennük a 'majd meglátjuk' nyelvhasználat – és mégsem ez történik. Erre talán a Lengyelország 99 a legjobb példa. Több területen fontos előrelépés figyelhető meg az 1998-as jelentés óta.²³ Ebben az esetben egy év elegendő volt az EU-nak arra, hogy megítélje az intézkedések hatását. Ehhez hasonlóan a Szlovákia 99 is kijelenti, hogy most már konszolidálódik a demokrácia Szlovákiában, ami nem kevesebbet jelent, mint hogy a rendszer stabilitása megváltozott az 1998-as jelentés óta.

Ezen bizonyítékok alapján arra a következtetésre jutottam, hogy nem az idő az egyetlen tényező, amely meghatározza, hogy az EU hogyan nyilatkozik. Ítéleteihez szükségesek egyes előre meghatározott attitűdök is. Azokban az esetekben, amikor az EU 'majd meglátjuk' típusú nyelvezetet használ, diskurzusa következtelenségekről árulkodik – amiről bővebben később szólok. A diskurzus ezenfelül világosan utal a kelet-európai jelentkezők felvételével kapcsolatos vonakodásra is.

Új elemek

'Új elemeken' azokat a kérdéses területeket értem, amelyeket az eredeti országvélemények nem neveztek meg mint aggályos vagy fejlesztendő területeket, és amelyekről az országjelentések mégis mint a jelentkezőktől érdemi erőfeszítést igénylőkről számolnak be. Ez annak fényében lényeges, hogy már az 1997-es országvéleményekben is a hiány volt a meghatározó diskurzuselem a jelentkezők leírásában.²⁴ Most az éves országjelentésekben az EU újabb területeket von be. Ez jelzi, hogy az elvárások és a mércék folyamatosan változnak, és hogy az átugrandó lécs állandóan egyre feljebb kerül.

Az 'új elemeket' is lehetne egy jóindulatú olvasat keretében értelmezni, ahhoz hasonlóan, ahogy erre feljebb, az orientalizmus diskurzuselem tárgyalásakor korábban utaltam. Egy ilyen olvasat szerint az EU még csak most szerez tudomást ezekről az országokról, a problémáikról és a hiányosságokról. A tanulási folyamat lehetne annak a magyarázata, hogy vannak olyan elemek az országjelentésekben, amelyek nem szerepeltek az eredeti országvéleményekben. Az 'új elemek'

²³ A hivatkozott szövegrész: that „some significant developments have been registered since the 1998 Report”.

²⁴ A jelentkezőkről rendszeresen úgy esett szó, mint akiknek vagy nincsenek birtokukban szükséges dolgok, vagy nem csinálnak szükséges dolgokat. A negatív megfogalmazás elégtelenség és elmaradottság érzését keltette. Hozzájárult annak a hierarchizált szemléletnek a fenntartásához, mely szerint az EU felsőbbrendű, a jelentkező országok pedig alsóbbrendűek. Azonban a már tagokká vált országok sem feltétlenül rendelkeznek mindennel, amiben a jelentkezők szűkölködnek. A jelentkezők egy idealizált képpel, nem pedig az EU-tagok valóságával méretnek össze (l. Kovács és Kabachnik ebben a számban).

motívum másik lehetséges értelmezése az, hogy amihez a jelentkezőket mérik, az nem inherensen állandó. Ha az összehasonlítás implicit alapja nem az 1997-es országvélemények összessége, hanem maga az *acquis communautaire*, akkor ahhoz, mint mércehez már csak azért is nehéz alkalmazkodni, mivel maga is állandóan változik.

Az 'új elemekre' példa lehet a fizetésekben létező nemek szerinti különbség. Amennyiben a jelentések implicit előfeltevése az, hogy az EU aggódik amiatt, hogy a volt kommunista gonosz birodalom tagjait veszi fel soraiba, akkor a nemek közötti béregyenlőség kiválasztása nem éppen jó stratégia: az államszocialista rendszerek a történelem leginkább egalitáriánus rendszerei közé tartoztak a fizetések és a munkaerő-piaci részvétel nemi egyenlőségét tekintve.²⁵ Ez a problémák nem azon osztálya, amelyért a kommunista örökség felelős. A bérekben tapasztalható nemi egyenlőtlenség világméretű, kapitalista probléma, és azt mutatja meg, hogy az EU hogyan vetíti ki a saját országai és gazdaságai által létrehozott problémát a jelentkező országokra, aztán pedig ezt a problémát használja a felvétel elhalasztásának igazolására.²⁶ A bérekben tapasztalható nemi egyenlőtlenség új elemként szerepel a Cseh Köztársaság 99-ben, az Észtország 99-ben, míg a Románia 98 és a Szlovénia 99 a „nemek egyenlőségét” tartalmazza új elemként, ami tágabb kategória, mint a bérekbeli egyenlőség. Ezen túl még a Szlovénia 99-ben említésre kerül a nemek egymáshoz való viszonyában az „üvegplafon”, amely a nők béreit a férfiaké 85%-ában mintegy maximálja. Ezt hiányosságként felemlíteni erősen árulkodik arról, hogy a mérce nem valós, hanem idealizált verziója az EU-tagoknak és nyugat-Európának. A ki nem mondott mérce egy olyan helyzet, amelyben nincs különbség férfiak és nők bérei között. Más, nemi szerepekkel kapcsolatos új elemek is előfordulnak az országjelentésekben: általában az emberkereskedelem és különösen is a nőkereskedelem megállítása feladatként szerepel a Cseh Köztársaság 99, a Lengyelország 99 és a Szlovákia 99-ben. A Lengyelország 99-ben a nők jogai szerepelnek új elemként.

Az országjelentések a következő területeken tartalmazzak új elemeket elvárás-ként: szellemi és testi fogyatékosok jogai (Magyarország 99, Lettország 99, Románia 98, Románia 99²⁷, Szlovénia 99²⁸), különböző nemzetközi szerződések ratifikálása (Cseh Köztársaság 98, Litvánia 99), a börtönkörülmények javítása az eddigi előrelépéseken túl is (Lettország 99, Litvánia 99). A közszolgálati médiával kap-

25 Arról, hogy az államszocialista országok hogyan hasonlíthatók össze a nyugat-európai és észak-amerikai országokkal a nőknek a munkaerőpiacon való részvétele szempontjából, I. Fong és Paull (é. n.).

26 Valójában lehetséges, hogy a keleti jelentkezők pont a piacgazdaságra való áttérés következtében tapasztalják meg a nemek közti bérkülönbségek növekedését. Ezért az észrevételért Anna Shernek tartozom köszönettel.

27 Noha a fogyatékosok jogai nem új elemek 99-ben – amennyiben már a Románia 98-ban is jelen voltak –, mégis olyan elvárást jelentenek, amelyet az eredeti országvélemény nem fogalmazott meg, és ezért megfelelnek az új elemek meghatározásának és a folyamatosan magasabbra tett mérceinek.

28 A Szlovénia 99-ben a fogyatékosok különleges új elemet jelentenek: ez az első említésük, de már úgy említettnek, mint akiknek a jogait az alkotmány védi. Ez az egyetlen eset, amikor egy új elem mint egy már kielégített elvárás jelenik meg.

29 A hivatkozott rész eredetije: „Bulgarian legislation does not yet provide a concrete definition of the concept of »corruption«”.

csolatos elvárásokat is említik (Magyarország 99, Szlovákia 99).

Az 'új elemek' sajátos területe a korrupció – amit már tárgyaltam az EU mássággépítő stratégiái kapcsán. A korrupcióellenes intézkedésekről szóló szakasz a Litvánia 99-ben különös figyelmet érdemel: olyan a szerkezete, hogy először kijelenti, több erőfeszítésre van szükség, és csak utána jegyzi meg, hogy már történetek lépések. A lépéseket is csak azután sorolja fel, miután a negatív hangnemet megteremtette. Új elem is megjelenik: az aktív és a passzív korrupció meghatározása. A Bulgária 99-ben szerepel az a kifogás, hogy a bolgár törvények még nem tartalmazzák a korrupció fogalmának konkrét meghatározását.²⁹ A meghatározás problematikussá válik, mert: *a)* a bolgár törvényeket elmarasztalják, amiért nem határozzák meg; *b)* a meghatározás „hiányát” kiemelve a szöveg felveti annak a lehetőségét, hogy a korrupciót esetleg nem, vagy csak nagyon nehezen lehet meghatározni. Ez egyértelmű esete a folyamatosan egyre magasabbra tett lécnek: a korrupcióellenes harcon túl most már fogalmi tisztázásra is szükség van. A korrupció meghatározása egyben új elem is – ezt nem írta elő a 97-es országvélemény, de a későbbi jelentés mégis megjegyzi a hiányát. A Lettország 99 az állítja, hogy noha a korrupció szintjét nehéz mérni bármelyik országban is, a közvélemény szerint a korrupció nagyon súlyos a vázhatóság, a közlekedési rendőrség és a bíróságok berkeiben.³⁰ Az összesen húsz jelentésben ez az egyetlen utalás arra, hogy a korrupciót nehéz mérni. Ettől a három esettől eltekintve, ahol a korrupció kétértelmű és képlékeny entitás vagy folyamat, a többi hivatkozás azt sugallja, hogy a korrupció fix, ezáltal megismerhető és ellenőrzés alatt tartható jelenség.

A Románia 99-ben a korrupció tárgyalásának hangvételt az határozza meg, hogy a helyzet súlyossága ismételt nyomatékokat kap. A korrupció elleni harc pozitív lépései csak ezután kerülnek említésre. A szakasz vége azért kritizálja Romániát, mert nem elég elszánt a korrupcióellenes harcban. Felbukkan egy 'új elem' is: a különböző testületeknek együtt kellene működniük. Ésszerű stratégia azt elvárni, hogy a különböző korrupcióellenes szervezetek és testületek együttműködjenek. Abban a helyzetben azonban, amikor az EU a jelentkezőket egy bizonyos időn keresztül ítéli meg, minden új javaslat, ha mégoly ésszerű is, annak a jele, hogy a keleti jelentkezők számára folyamatosan emelkedik a mérce.

A korrupcióval kapcsolatos 'új elemek' kettős természetűek: az EU részéről új elvárásokat jelentenek mind a korrupció meghatározása, mind pedig leküzdése területén. A meghatározásra vonatkozó elvárások jelzik, hogy az új elemek újabb és újabb intellektuális területeket is lefedhetnek.

Számos jelentésben előfordulnak új elemek, amelyek a reformok sebességére, valamint a problémás területekre költendő pénzre vonatkoznak. A Lengyelország 99, a Szlovákia 98 és a Szlovénia 98 mind tartalmaznak arra vonatkozó kritikákat, hogy túl lassan léptetik életbe reformjaikat. Itt mutatkozik meg az EU és a jelentkezők közti dinamika természete. Ez nem a prototipikus orvos-beteg interakció, melynek során a beteg valamilyen bajával az orvoshoz fordul, akinek elég tudása

30 A hivatkozott rész eredetije: „Whilst it is difficult to quantify the level of corruption in any country, public perception in Latvia suggests that corruption is particularly acute in public bodies such as the customs service, the traffic police and the judicial system”.

és hatalma van ahhoz, hogy segítsen meggyógyulni. Ebben a forgatókönyvben a beteg engedelmes, az orvos nagy tudású, és a betegség az ellenség. Nem lehet a beteget hibáztatni, ha nem gyógyul elég gyorsan. Az EU és a jelentkezők interakciója inkább hasonlít a prototipikus tanár-diák interakcióra, amely során a tudással és hatalommal felvértezett tanár előír feladatokat a diáknak, aki esetleg akarata ellenére vesz részt az interakcióban. A jó diák engedelmeskedik és gyorsan elvégzi a feladatokat, míg a rossz diák engedetlen és/vagy lassú. Míg az orvos-beteg interakcióban mindkét fél célja ugyanaz (leküzdeni a betegséget), addig a tanár és a rossz diák egymás ellenfelei. A tanárnak van oka a rossz diákot elmarasztalni.

Több jelentés egyik legérdekesebb új eleme az az előírás, hogy a jelentkezők költsenek pénzt problémáik megoldására. Bulgária, a Cseh Köztársaság, Magyarország és Románia esetében az 1999-es következtetések azt írják elő, hogy fektessenek pénzt a problémás területekbe. Ez az elvárás ebben a nyílt formában nem volt jelen 1998-ban. 1999-ben viszont a szociális védőháló hiányosságai miatt kapnak szemrehányást ezek az országok. Mivel a szociális védőhálót a jelentkező országok az államszocializmus vége után bontották szét, ez a kritika groteszknek tűnik. A jelentkezőknek nehéz reagálniuk az EU kijelentéseire: a szociális védőháló egyes elemei egyaránt lehetnek negatívak és pozitívak.³¹ Az alacsony nyugdíjkorhatár pl. pozitív vonás egy keynesi jóléti államban, de negatív vonás egy szabadpíacon. Mivel nehezen megjósolható, hogy az EU hogyan fogja értelmezni ezeket és más jelenségeket, nem lehetséges megfelelni az elvárásainak.³²

A jelentésekben található országspecifikus új elemek is: 1999-ben a Cseh Köztársaság szemrehányásban részesül amiatt, hogy nem bünteti meg elég keményen azokat a bűncselekményeket, amelyek bizonyos csoportok gyűlöletéből fakadnak.³³ A Magyarország 99-ben új elem az illegális bevándorlók táborainak igen alacsony színvonalú higiéniai állapota. Noha a menekültek nemzetközileg is elfogadható szintű elbánásban részesülnek, az új elvárás az, hogy az illegális bevándorlókkal is hasonlóképpen bánjanak. Ez különösen is a menekültek magyarországi helyzetének kontextusában tűnik az egyre szigorúbb elvárások esetének. Az 1999-es jelentés megállapítja, hogy az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága (UNCHR) budapesti irodájának munkája elismeréseként 1998-ban Menedék-díjat adományozott a menekültekkel, menedékjogért folyamosodókkal és letelepedőkkel foglalkozó országgyűlési biztos irodájának.³⁴ A menekültekkel való bánásmód példaértékű, de az új elvárás ezt ellensúlyozza és semmissé teszi.

31 Arról, hogy a jelentkezők számára miért lehetetlen tudni, hogy az EU hogyan fogja értelmezni országai jelenségeit, I. Böröcz (2000: 867).

32 Arról, hogy milyen nehéz megtippleni, mit hogyan fog értelmezni az EU a jelentkező országokban, ugyancsak lásd Böröcz (2000).

33 Ez a leírás a „hate crime” kifejezés tartalmát hivatott visszaadni. Az ilyen bűncselekmények pusztán azért irányulnak áldozataik ellen, mert azok vélt vagy valós csoporthoz tartozása gyűlöletet kelt az elkövetőben.

34 A hivatkozott rész eredetije: „The UNCHR Branch Office in Budapest awarded its 1998 Menedék (Refuge) Prize to the Office of the Parliamentary Commissioner for Human Rights in recognition for its work in general and efforts on behalf of aliens, asylum-seekers and refugees in particular”. Az EU-dokumentumban a Menedék- díj „Menedék” néven szerepel. Arról, hogy az arra való hajlandóság hiánya, hogy az ékezetet a hasonló francia vagy spanyol ékezettel helyettesítsék, mennyiben része egy nagyobb gyarmati dinamikának, I. Böröcz (2000).

A Lettország 98 rehabilitációs programokat ír elő, és azt, hogy amikor minden – állampolgársági törvényre vonatkozó – javaslatot végrehajtottak, folyamatosan biztosítsanak információt az állampolgárság megszerzésének feltételeiről. A Románia 99 hosszú szakaszban tárgyalja a gyermekvédelmet. Hivatkozik az 1998-as jelentésre, amely pozitív változást látott a gyermekek jogaiban, és azt állítja, hogy a változások jó irányban történtek, ám csak részleges megoldást nyújtottak, és az 1999-es év a körülmények romlását hozta. A szakaszban az 'új elem' a gondozásban részesülő gyermekekről szóló statisztika: a számok ellentmondásosak, és az új elvárás az, hogy a statisztikák legyenek kielégítőek.

Az új elemek és az olyan elvárások kulcsszerepe, amelyeket az EU nem nevezett meg követendő célként a jelentezők számára az eredeti 1997-es országvéleményekben, rávilágít a kelet-európai jelentezők felvételével kapcsolatos vonakodásra. Mivel a vonakodás nem expliciten fogalmazódik meg, a halogatás diszkurzív igazolására van szükség: a jelentezők fejlődésének megítélésére új mércék és mértékek kerülnek bevezetésre. Mivel ezek felfedik a jelentezők hiányosságait, az elhalasztás az EU számára a logikus stratégia.

Láthatatlan menetrend

Míg a következtelenség a jelentések teljes diszkurzív világát megmérgezi, a következtelenség egy bizonyos fajtája az egyes jelentéseken belül fordul elő. Esetenként egyes jelentések bizonyos szakaszai ellentmondanak egymásnak. Értelmezésem szerint ez annak a jele, hogy az EU-nak van egy rejtett menetrendje, vannak olyan motivációi, amelyeket nem hangoztat nyilvánosan, de amelyek ettől függetlenül meghatározzák a jelentezőkről alkotott ítéleteit.³⁵ A következtelenségek alternatív olvasata az volna, hogy ezek a bürokratikus inkompetencia jelei, vagy annak következményei, hogy több iroda is dolgozik ugyanazokon a dokumentumokon. A diszkurzus egészének szimbolikus logikája azonban rejtett menetrendre utal. Mivel a diszkurzuselemek egymás kontextusai, egymástól is nyernek értelmet.

Az összesen húsz országjelentésben nem fedezhető fel egyetlen egységes rendező elv. A különböző jelentésekben a témakörökre szánt terjedelem nem egyforma, és a jelentések maguk nem fedik fel, hogy az EU-nak milyen okai lehetnek bizonyos területekre több helyet szánni. Létezhetnek azonban a jelentéseken kívüli magyarázatok, amelyek ellentmondanak az EU kinyilvánított céljának, annak, hogy pártatlan információs forrásokat használjon. Például Románia esetében aránytalanul nagy rész foglalkozik az állami gondozott gyermekekkel. Az árvákat – akik gyakran nem kívánt gyermekek voltak a Ceau^oescu-rendszer pronatalista politikájának eredményeként – tömegesen hagyták magukra. Az árvaházakban uralkodó, leírhatatlan körülmények arra vezettek, hogy kialakult egy fizikailag és szellemileg súlyosan fogyatékos és HIV-fertőzött gyermekpopuláció, amelynek a képeit a nyugati média széles körben sugározta. Úgy tűnik, ezek a képek sokkal erősebben jelen a beszámoló írásának hátterében, mint a pártatlan információs források. Ezt a lehetőséget támasztja alá az is, ahogyan a gyermekvédel-

³⁵ Az 1997-es országvéleményekben található következtelenségekről I. Böröcz (2001).

men kívüli polgári jogokkal foglalkozik a Románia 99. A jogokról szóló szakasz a gyermekvédelemről tér át arra, amit „más területek” névvel illet. Ebben a passzusban a problémákat csak röviden említik: az, hogy a büntető törvénykönyv nem kompatibilis az európai normákkal, összesen három sort kap, amelyben hat specifikus problémát említ a jelentés. Ez éles ellentétben áll a gyermekvédelemre szánt másfél oldallal, és azt sugallja, hogy amennyiben létezik egy jelentkező országról korábbi percepció, az EU jelentései annak a területnek fognak több helyet szánni, amely megfelel a nyugati percepciónak. Ez a koloniális tudásteremtés példája: a prekoncepciók határozzák meg, hogy mi szerepel a jelentésekben.

Míg az EU diskurzusán belül a témakörök közötti terjedelmekiosztást más jelenségek is befolyásolják, mint amelyek iránt az EU hivatalosan érdeklődik – és ezáltal következetlenségeket hoznak létre –, létezik a következetlenségeknek egy szövegen belüli változata is. Ezek azt sugallják: lehetséges, hogy létezik egy láthatatlan menetrend, amely egyes nyelvezetek, minősítések és ítéletek alkalmazására készíti az EU-t. Ezek a megfogalmazások, mihelyt belekerülnek a jelentésekbe, összeütköznek más részekkel, amelyeket feltehetően azért vettek be, hogy összefoglalják az adott országokban az adott években történeteket. Csak magukat a jelentéseket vizsgálva lehetetlen megkülönböztetni egymástól a más-más elvek alapján bevett részeket.³⁶ Erre példa az EU-jelentkezők NATO-csatlakozásának tárgyalása.³⁷

A Magyarország 99-ben a NATO-csatlakozást nehezen lehetne még hangsúlyosabb helyre tenni: a közelmúlt fejleményeit tárgyaló szakasz legelső mondatában szerepel, ezzel indítva azt a bekezdést, amely könnyen nevezhető a húsz országjelentés legáradozóbb részének. A NATO-csatlakozást követi az Európa Tanács elnöki tisztségének betöltése (annak szimbolikus kijelentéseként, hogy Magyarország „Európa” szerves része), majd pedig a kisebbségi önkormányzatok megválasztása – ezzel erősítve meg, hogy ahol a kisebbségi politika a demokrácia és a civilizáció fokmérője, Magyarország igen jól felkészült.³⁸

Lengyelország esetében a NATO-csatlakozás a közelmúlt fejlődéseiről szóló szakasz második bekezdésében szerepel. Miután a szöveg hangsúlyozza, hogy az EU-tagság a lengyel kormány prioritása, azt állítja, hogy a NATO-csatlakozás aláhúzza a kormány elkötelezettségét az euroatlanti struktúrákba való integrálódás mellett. Nem maga a NATO-tagság van a középpontban, hanem Lengyelország vágya, hogy integrálódjon. Egy olyan jelentésben, amely nagyon kritikus Lengyelországgal szemben, amiért annak lassú a köztisztviselői törvénykezése és a korrupcióellenes harca, s összességében kevésbé pozitív, mint az 1998-as elődje, az integárcióra való törekvés az egyetlen pozitív vonás. A csatlakozásnak ilyen bemutatása még hihetőbbé teszi a láthatatlan menetrend létét.

A Cseh Köztársaság esetében a NATO-csatlakozás egy igen hosszú, a közel-

36 Az EU országvéleményeiben található ellentmondó logikák összefoglalásáról I. Böröcz (2001). A következetlenség része volt az EU diskurzusának már az 1998-as és 1999-es országjelentések előtt is.

37 Az EU-NATO kapcsolatok beszédes átfedések és kétértelműségek területei, lásd EngeldiMauro írását ebben a tanulmánygyűjteményben.

38 A kisebbségi jogok már az 1997-es országvélemények óta a demokratikus politika színekdoché általi megfelelői, I. Böröcz (2001).

múltbeli fejleményekről szóló szakasz legvégén kerül említésre, miután megtudjuk, hogy nem volt kormányváltás, hogy az EU-csatlakozás prioritás, hogy a közígazgatás reformja csak korlátozott sikert hozott, és hogy a kormány elfogadott egy jelentést a reformtörvények késedelméről. A két utolsó elem negatív hangnemet teremt, ami után az az egyetlen mondat, amely megemlíti a NATO-csatlakozást, jelentéktelennek tűnik.

A jelentést érintő számos következtelenség egyik további területe a személynevek használata. Ez lehetne a fentebb tárgyalt kétnyelvűség kiegészítője. A jelentések általában nem használnak személyneveket, amikor a jelentkező országok politikai rendszeréről, illetve tisztségeiről beszélnek. A Bulgária 98-ban azonban Kostov miniszterelnököt név szerint említik, akárcsak Adamkus elnököt a Litvánia 98-ban, Schuster elnököt a Szlovákia 99-ben, Milan Kučan elnököt a Szlovénia 98-ban. Ezen személyek említése azt az érzést kelti, hogy ezek nem ismerős nevek, és azért kell megemlíteni őket, hogy ismerősebbekké váljanak. Ha az összes név első körös országokból származna, az megmagyarázná az említésüket – a lemaradó országokat lehet kevésbé ismertként konceptualizálni. Azonban Szlovénia ígéretet kapott arra, hogy az EU-bővítés első körében lesz, amikor a tíz kérdőívre válaszoló országot két csoportra osztották. Ha van az EU jelentéseinek összességében szimbolikus logika, akkor azt nem következetesen alkalmazza.

A jelentések szerkezete is gyakran következtelen, a végükön lévő általános értékelés gyakran ellentmond a jelentések főszövegének. Az 1998-as jelentés Szlovéniáról meglehetősen pozitív, ha összességében hasonlítom a többihez. Ez ellentétben áll a végső általános értékeléssel: a jelentés semmilyen dicsérő megjegyzést nem tartalmaz. Más jelentések még akkor is használnak dicsérő szavakat a végső értékelésben, ha a jelentések maguk kevésbé kedvezőek. Miután hosszasan sorolja a problémákat és a kritikai megjegyzéseket, a Lengyelország 98 olyan általános értékeléssel zárul, ami két szempontból is meglepő: ellentétben áll a jelentés többi részével, és kivételes az értékelő zárószakaszok között. Ugyanis kétségkívül teljesen pozitív. Ez erőteljes utalás arra, hogy ezeknek a jelentéseknek a létrehozásában több elv csap össze egymással. A Lengyelország 99-ben a záró értékelő szakasz kevésbé pozitív, mint az előző évben. Ez többrétegű ellentét: az 1998-as jelentés szövege meglehetősen negatív volt, és az értékelés pozitív. Az 1999-ben az általános értékelés kevésbé pozitív, de a szöveg összességében kevésbé negatív. Lengyelország esete a legjelentősebb érv amellett, hogy a jelentések szövege és értékelő összefoglalása különböző elvek és folyamatok eredménye.

Ellentmondások előfordulnak az egyes országok kezelésében is: a Lengyelország 98 és a Lengyelország 99 nem konzisztensek egymással, ellentmondások vannak a Cseh Köztársaság 98-ban, és a Románia 98-ban maga a jelentés nyelvezete következtelen. A Cseh Köztársaságról szóló jelentésben 98-ban a polgári és politi-

39 A hivatkozott részek eredetiben: there „are no major problems regarding the respect of civil and political rights”, valamint „the application of Czech law on citizenship continues to be problematic”.

40 Ez az eset arra is rávilágít, hogy ellentmondások az országok között is léteznek a jelentések hangvételében. A Cseh Köztársaság 98 ellentétben áll Bulgária esetével, amelyben a hangvétel kritikus mindannak ellenére, amit megtettek. A Cseh Köztársaság esetében a hangvétel optimista mindannak ellenére, ami hiányzik.

kai jogokról szóló szakaszban van ellentmondás: először azt állítja, hogy nincs nagyobb gond a polgári és politikai jogokkal, majd a következő bekezdésben azt jelenti ki, hogy az állampolgárságra vonatkozó cseh törvények alkalmazása továbbra is problematikus.³⁹ Az emberi jogokról és a kisebbségekről szóló szakasz lezárása úgy fogalmaz, hogy a romaprogram bátorító eredményeket hozott, noha több munkára van szükség. Ez ellentmond annak a felsorolásnak, hogy mi minden hiányzik.⁴⁰ Aztán a 99-ben a fal Ústí nad Labenben a Cseh Köztársaságról szóló jelentés prominens helyén szerepel. A fal említése után közvetlenül következik az az állítás, hogy a kormány 97-es cselekvési terve, amely a romák helyzetének a javítására törekedett, többnyire megvalósult. Ez a kinyilatkoztatás ellentmond az öt megelőző három bekezdésnek, amelyek azt részletezik, hogy mi hiányzik és mi nem működik. Ellentét feszül a negatív fejlemények összefoglalása és az elítéléstől való tartózkodás között. Ez lehet annak az esete, amit Böröcz a priori következtetésként diagnosztizál „Döntés és indoklása” c. cikkében: ha létezik egy láthatatlan program, amely szerint a Cseh Köztársaságot nem szabad elítélni, akkor az megmagyarázza, miért nem illeti kritika még az Ústí nad Laben-beli események ellérére sem.

A Románia 98 azzal az állítással kezdődik, hogy még mindig széles körben használatos a rendeleti jogalkotás, amely már az 1997-es országvélemény elkészítésekor is aggodalomra adott okot. Ez a többi jelentés kontextusában a hangvétel meghatározójának tűnhetne. Az állítást azonban nem követi semmilyen kritikus vagy negatív megjegyzés. Ehelyett az ország kormánya úgy jelenik meg, mint amely elkötelezte magát a közigazgatás reformja mellett. Ezt követi az igazságszolgáltatásról szóló szakasz, amelynek a bevezetése teljesen mentes mindenféle dicsérettől vagy elítéléstől. Egyszerűen csak azt jegyzi meg, hogy az igazságszolgáltatás működésének megerősítésére egy sor intézkedés született.⁴¹ Az ítélettől való tartózkodás a jelentések elején szokatlan, ugyanis az intézkedések felsorolása után kijelenti, hogy továbbra is számos lehetőség nyílik az igazságszolgáltatás rendszerének javítására.⁴² Fontos a nyelvezet: a javításra nyíló lehetőségek lényegesen pozitívabbak, mint az elégtelen erőfeszítések és a továbbra is szükséges munka említése. Ez a jelentés igen nagy mértékben kerül a kritikát. Még amikor a rendőrség reformját tárgyalja, akkor is minden megjegyzés nélkül közli, hogy nincs világos menetrendje annak, mikor és hogyan kerül majd sor a rendőrség demilitarizálására. Az egyetlen hely, ahol kritika vagy negatív megjegyzések előfordulnak, a korrupcióellenes intézkedések tárgyalása. Ezeknek hatékonyabbá kell válniuk, ami azért is nehéz, mert a korrupcióellenes harc törvényi alapja továbbra sem teljes. A korrupció vagy annyival súlyosabb probléma, mint az összes többi megemlített terület, hogy lehetetlen a kritika mellőzése, vagy pedig a korrupcióról szóló szakaszokat más elvek eredményezték, mint a megelőzőeket. A korrupció – mint a minden jelentkezőt érintő probléma – a jelentések általános diszkurzív stratégiája, ami eredmé-

41 A hivatkozott rész eredetije: that „A series of measures has been taken to strengthen the working of the judiciary”.

42 A hivatkozott rész eredetije: „there remains considerable scope for improving the operation of the judicial system”.

nyezheti a kritikus szakaszokat. A jelentés többi része lehet egy kizárólag Romániára vonatkozó nyelvezet és konceptualizáció eredménye. A jelentés újból Románia-specifikus nyelvezetet használ a polgári és politikai jogokról szóló szakasz kezdetén. Amikor arról számol be, hogy javult a gyermekvédelem, úgy fogalmaz, hogy a Phare-program által támogatott reformstratégia meghozta gyümölcsét. Azonban a gyermekvédelem területén még javulhatna a politikaalkalmazás. Ez ugyanaz a javuláshelyzet, amelyet a jelentés korábban már használt, amikor az igazságszolgáltatás reformjáról szólt. Ezek az elemek pozitív hangot teremtenek, és ellensúlyozzák azt az állítást, hogy nem történt javulás a polgári jogok területén. A polgári és politikai jogokról szóló szakaszt záró mondatok ellentmondanak a korábbi optimista nyilatkozatoknak.

Ellentmondások és következetlenségek léteznek az egyes jelentéseken belül, az ugyanarról az országról szóló jelentések között különböző években, a különböző országok tárgyalásában használt hangvételben egy-egy adott évben, ugyanannak a problémának a különböző országbeli tárgyalásában, valamint a jelentések szerkezetében. A következetlenségnek mindezen szintjei hozzájárulnak ahhoz a képhez, mely szerint az EU vonakodik felvenni a jelentkezőket és felvállalni a vonakodását. A vonakodás motivációja az lehet, hogy az EU identitása hierarchiára alapul, s az EU és az alantaska mások között fenntartott dichotómiára épül. A létező zavart növeli az egyre magasabbra tett lécs és az új elvárások, amikkel a jelentkezők szembe találják magukat, s akiknek az erőfeszítéseit még korai volna értékelni. Mindezek együttesen alkotják az EU-nak a kelet-európai jelentkezőkről szóló diskurzusában az 'elhalasztó' stratégiát. Az 'elmarasztalás'-stratégia részeként konstruált kelet-európai alsóbbrendűség szolgáltatja az elhalasztás diszkurzív igazolását.

Következtetések

Azok a diskurzuselemek, amelyeket felfedeztem, azt mutatják, hogy az EU kelet-európai jelentkezőkről kialakított percepciójában a koloniális dinamika tükröződik. Jelentéseiben az EU úgy jelenik meg, mint a domináns gyarmatosítói szubjektum: meghatározza, eltárgyasítja és megteremti a kelet-európai jelentkezőket, preconcepciói alapján a jelentkezők valóságainak szelektív összegzését adja, míg magát mint idealizált felsőbbrendű szubjektumot mutatja be. Ezekben a diszkurzív manőverekben az EU a jelentkező országok koloniális percepcióját használja, és felállítja a jól ismert Kelet–Nyugat hierarchiát. Az EU magának utalja azt a diszkurzív hatalmat, hogy rákényszerítsen egy ontológiát a kelet-európai jelentkezőkre.

Az EU 1998-as és 1999-es országjelentései a kelet-európai jelentkező országokról két fő diszkurzív stratégiát fednek fel, amelyeket 'elmarasztalás' és 'elhalasztás' névvel láttam el. Ezeket a stratégiákat a kvalitatív diskurzuselemzés hozta felszínre a szövegből. Az 'elmarasztaló' stratégiának három eleme van: 1. az orientalista diskurzus a kelet-európai országok egzotikus másságát állapítja meg azáltal, hogy nyelveiken használ szavakat, hogy a korrupciójukra összpontosít, s hogy nem közvetlenül szólítja meg őket; 2. a romák mint esszencializált kisebbség folklorikus jelenléte a kelet-európai országok általános elmaradottságára utal; 3. a hiány hang-

súlyozása kiemeli azokat a területeket, amelyeken a jelentkezők nem felelnek meg az EU elvárásainak. A koloniális viszony létrehozása, valamint a kelet-európai jelentkezők mint egzotikus mások konstrukciója nemcsak azt sugallja, hogy az EU a norma, hanem azt is, hogy monolitikus entitás. Vagy hogy legalábbis mint ilyen szeretne a jelentkezők vonatkozásában szerepelni. Noha a percepció kontrollja sokféle hatalmi hierarchia sajátja, az a típusú kontroll, amellyel az EU kísérletezik, koloniális manőver. Ezen felül még felerősíti a 'hiány' diskurzuselem jelentőségét, amely felsorolja, mi mindenük hiányzik a keleti jelentkezőknek. Kevesebbek, mint az EU. Noha ez összhangban van azzal a kvantitatív mássággal, amelyet Wolff diagnosztizált, ezen felül még az alsóbbrendűség hordozója is.

Az alsóbbrendűség, amelyet az EU diskurzusa létrehoz, igazolja a másik stratégiát: az 'elhalasztást'. Ez fedi le a kelet-európai jelentkezők felvételének elhalasztására irányuló törekvést. A halasztás három eszköze a következő: 1. 'majd meglátjuk' nyelvezet, amely azt állítja, hogy a jelentkező országokban zajló reformokat egyelőre nem lehet megítélni; 2. 'új elemek', amelyek egyre olyan újabb és újabb elvárásokat fogalmaznak meg, amelyeknek a jelentkezőknek meg kell felelniük, mielőtt felvételük lehetővé válik; 3. ellentmondások és következtelenségek a szövegekben, amelyek 'láthatatlan menetrend'-re utalnak. Az 'elhalasztó' stratégia első két eleme az EU hatalmát mutatja be, és e hatalomnak a gyarmatosítói előjoggal való hasonlóságát: a feladatmegjelölés és a felmérés tipikusan gyarmati tisztviselők feladatai. A rejtett menetrend lehet a keleti jelentkezők felvételének preterminált elutasítása, amely nem kap explicit megfogalmazást, de amelynek a létezésére erősen utalnak a jelentésekben lévő következtelenségek.

Az 1998-as és 1999-es jelentések e két stratégiája az EU-nak a keleti jelentkezők felvételétől való vonakodásának aspektusait mutatja be. Ez a vonakodás a felvételi folyamat két lehetséges folytatására utal az itt áttekintett tíz ország esetében: felvételük meghatározatlan időre elhalasztódhat, mialatt a tárgyalások látszata fennmarad, vagy pedig megtörténik a felvételük, de olyan feltételek mellett, amelyek az EU-n belül másodrendű állampolgársághoz vezetnek. Mindkét esetben igaz az, hogy az EU mostani diskurzusa kizárja annak lehetőségét, hogy a kelet-európai országok teljes jogú tagként nyerjenek felvételt.

Az EU kisajátítja a keleti jelentkezők feletti diszkurzív hatalmat. A diskurzus azonban nincs egyedül. Nem különül el a hatalom többi területétől, például a gazdasági és katonai hatalomtól. A diskurzus előkészíti, fenntartja és felfedi a hatalmi viszonyokat, és ezáltal igazolja a hatalom más kifejezéseit és gyakorlását. Az EU bővítésének kontextusában a diskurzusnak a gyarmatosítói helyzetekhez és percepciókhoz való hasonlósága a keleti jelentkezőknek egy olyan struktúrába való felvételét vetíti előre, amelyben egyesek *raison d'être*-je mások szolgálata. A gyarmatosított népek a gyarmati struktúrák szerves részei voltak: gondoskodtak a gyarmatosítók gazdasági és identitászsükségeiről. A gyarmati dinamika természetéből fakadóan a keleti jelentkezők bármilyen változtatás nélküli felvétele ebbe a dinamikába azt jelenti, hogy a kelet-európai országok egy olyan birodalomba kerülnek majd, ahonnan nem tudják kivonni magukat.

Hivatkozott irodalom

- Böröcz, József (2000): The Fox and the Raven: The European Union and Hungary Renegotiate the Margins of "Europe". In *Comparative Studies in Society and History*, 42(2)(okt.): 847–875. (Korábbi változata magyarul: Térkép e táj. Az EU–magyar párbeszéd. *Kritika*, 4: 2–9.)
- Böröcz, József (2001): Döntés és indoklása – avagy miként szívárog a szubsztancia a formális jogba az Európai Unió keleti bővítése kapcsán. In *Replika*, 43–44: 193–220.
- Fong, Monica és Gillian Paull (é. n.): Women's Economic Status in the Restructuring of Eastern Europe. In *Democratic Reform and the Position of Women in Transitional Economies*, 217–247.
- Geertz, Clifford (1973): *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Ginzburg, Carlo (1989): *Clues, Myths and the Historical Method*. Baltimore: The Johns Hopkins UP.
- Kovács, Melinda (2001): *Communicating Past each other? The EU and Hungary's Discursive Construction of one Another*. A Sixth Annual World Convention of the Association for the Study of Nationalities alkalmából tartott előadás.
- Mitchell, Timothy (1991): *Colonizing Egypt*. Berkeley: The University of California Press.
- Said, Edward W. (1979): *Orientalism*. New York: Vintage Books. (Magyarul: *Orientalizmus*. Péri Benedek [ford.]. Budapest: Európa, 2000.)
- Wolff, Larry (1994): *Inventing Eastern Europe – The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press.

Internetes források

- Bulgária – http://europa.eu.int/comm/enlargement/bulgaria/rep_11_98/b10.htm és http://europa.eu.int/comm/enlargement/bulgaria/rep_10_99/b10.htm
- Cseh Köztársaság – http://europa.eu.int/comm/enlargement/czech/rep_11_98/b10.htm és http://europa.eu.int/comm/enlargement/czech/rep_10_99/b10.htm
- Észtország – http://europa.eu.int/comm/enlargement/estonia/rep_11_98/b10.htm és http://europa.eu.int/comm/enlargement/estonia/rep_10_99/b10.htm
- Lengyelország – http://europa.eu.int/comm/enlargement/poland/rep_11_98/b10.htm és http://europa.eu.int/comm/enlargement/poland/rep_10_99/b10.htm
- Lettország – http://europa.eu.int/comm/enlargement/latvia/rep_11_98/b10.htm és http://europa.eu.int/comm/enlargement/latvia/rep_10_99/b10.htm
- Litvánia – http://europa.eu.int/comm/enlargement/lithuania/rep_11_98/b10.htm és http://europa.eu.int/comm/enlargement/lithuania/rep_10_99/b10.htm
- Magyarország – http://europa.eu.int/comm/enlargement/hungary/rep_11_98/b10.htm és http://europa.eu.int/comm/enlargement/hungary/rep_10_99/b10.htm
- Románia – http://europa.eu.int/comm/enlargement/romania/rep_11_98/b10.htm és http://europa.eu.int/comm/enlargement/romania/rep_10_99/b10.htm
- Szlovákia – http://europa.eu.int/comm/enlargement/slovakia/rep_11_98/b10.htm és http://europa.eu.int/comm/enlargement/slovakia/rep_10_99/b10.htm
- Szlovénia – http://europa.eu.int/comm/enlargement/slovenia/rep_11_98/b10.htm és http://europa.eu.int/comm/enlargement/slovenia/rep_10_99/b10.htm